

Kirjailija idän ja lännen kriitikkona – ja puolestapuhujana

■ ILKKA LINDSTEDT

Amin Maalouf: *Maailma järkkyy. Kun kulttuurimme uupuvat.* Suom. Lotta Toivanen. WSOY 2011.

Arabimaailmassa kuohuu. Kansa on kaatanut kuluvan vuoden aikana jo kaksi yksivaltaista hallitsijaa, ja muidenkin arabihallitsijoiden housut tutisevat. Kaikki alkoi 17.12.2010 syrjäisessä tunisialaisessa pikkukaupungissa, jossa vihanneskauppias Mohamed Bouazizi ryhtyi elämänsä näköalattomuuden vuoksi äärimmäisiin toimiin poliisin nöyryytettyä häntä. Hän valeli itsensä tinnerillä ja teki polttoitsemurhan paikallisen hallintorakennuksen edessä. Tästä alkoivat valtavat mielenosoitukset, joissa ilmeni varsinkin nuorten tunisialaisten tyytymättömyys ja toivottomuus. Mielenosoitusten aalto levisi Tunisiasta Egyptiin, missä hallinto kaatui yhtä lailla. Todellinen vallankumous on tietysti vielä tekemättä, ja se onkin suuri urakka: luoda tyhjistä demokratian ja vapaan yhteiskunnan vaatimat instituutiot.

Tätä kirjoittaessani maaliskuun lopussa 2011 kaksi hallitsijaa on jo kaadettu, ja ainakin Libyan, Bahrainin, Jemenin ja Syyrian johtojen tulevaisuus näyttää epävarmalta. Mihin mielenosoitukset ja kumoukset etenevät seuraavaksi? Jumala tietää parhaiten, kuten arabiaksi tavataan sanoa. Kansan mielenosoituksissa on näkynyt turhautuneisuus korruptoituneisiin diktaattoreihin, pelon ilmapiiriin ja köyhyyteen. Se on tietysti ymmärrettävää,

arabimaailmassa ei ole ollut demokratioita itsenäisten valtioiden synnyttyä 1900-luvulla, ehkä Libanonia lukuun ottamatta. Kansa on köyhää ja sorrettua, hallitsijat ja eliitti vihattuja.

Amin Maaloufin perin pateettisesti nimetty teos on kirjoitettu ennen näitä tapahtumia. Se ilmestyi ranskaksi vuonna 2009. Kirja auttaa kuitenkin hahmottamaan nykyisten mullistusten taustaa ja syitä, jos kohta sen tähtäimessä ei ole pelkkä arabimaailma. Maalouf ruotii näet miltei kaikkia kylmän sodan jälkeisen maailman ongelmia ja tapahtumia. Tämä on parisataasivuisessa kirjassa hieman suuruudenhullu yritys, joka johtaa liialliseen yleistämiseen ja näkökulman pirstoutumiseen. Kaiken kaikkiaan teos on kuitenkin tärkeä puheenvuoro.

Maalouf, vuonna 1949 Libanoniassa syntynyt ja vuonna 1975 Pariisiin muuttanut kirjailija, näkee tarkasti Euroopan ja arabimaailman kipupisteitä, joiden käsittely onkin kirjan tärkeintä antia.

Ensimmäisessä luvussa Maalouf listaa huolenaiheitaan: lännen ja islamilaisen maailman eriytyminen, George W. Bushin ajan Yhdysvaltojen politiikan perintö, arabimaailman näköalattomuus, ilmastomuutos ja niin edelleen. Hänen mukaansa maailma on kylmän sodan päättymisen jälkeen siirtynyt tuhoisasti ”ideologioista identiteetilähtöiseen ajatteluun” (s. 19). Enää eri ideologioista ei käydä avointa väittelyä, kun länsimaalaista markkinataloutta ja demokratiaa pidetään ainoana oikeana vaihtoehtona. Maalouf katsoo, että länsimaalainen yhteiskuntamalli on todella paras, mutta ongelmallista on, ettei sen tarvitse enää ar-

vioida itseään jatkuvasti uudelleen. Kaikista suurin vahinko identiteetilähtöiseen ajatteluun siirtymisestä on Maaloufin mukaan ollut kuitenkin islamilaisessa maailmassa, missä islamista (ja islamismista) on tullut monessa maassa ainoa maailmankatsomus, jolla on kansan suosio.

Maalouf pystyy kahden maailman kansalaisena seuraamaan sekä arabialaista että länsimaalaista diskurssia. Hän toteaa niiden eriytyneen äärimmäiseen kauas toisistaan, ehkä peruuttamattomasti. Tavallaan tämä eriytyminen on aiempaa perua, mutta WTC-tornien terrori-iskujen ja terrorismin vastaisen sodan aikakausi on kiihdyttänyt sitä entisestään. Tietty jääräpäisyys, taipumattomuus ja kompromissien vieroksuminen on määritellyt lännen diskurssia islamilaisesta maailmasta ja kääntäen. Maalouf sanoo:

Joko me kykenemme tällä vuosisadalla luomaan yhteisen kulttuurin, jonka jokainen voi kokea omakseen, joka perustuu samoihin universaaleihin arvoihin [...] tai muussa tapauksessa me vajoamme yhdessä yhteiseen barbariaan (s. 24).

Suvaitsemattomuuden lisääntyminen näkyy paitsi ”kulttuurien” välillä myös niiden sisällä. Maalouf toteaa, että hänen nuoruudessaan Lähi-idän eri uskontokuntien ja lahkosten suhteet olivat, ”jos nyt eivät tassa-arvoisia ja veljellisiä, niin ainakin kohteliaita ja hyväntahtoisia” (s. 25). Kuitenkin 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla esimerkiksi juutalaisten ikaikainen yhteisö katosi arabimaailmasta kokonaan (suuri osa heistä on muuttanut Israeliin, joka perustettiin 1948), ja Libanoniassa eri uskontokunnat ajautuivat useisiin pitkiin sisällissotiin. Saddamin jälkeisessä Irakissa väkivalta on ollut usein šiiojen ja sunnien

välisiä. Tuntuu siltä, että keskiajan arabialais-islamalainen maailma oli kulttuurinkin saralla suvaitsevampi kuin nykyinen. Keskiajan arabiruonilijat esimerkiksi kirjoittivat hyvin uskaliaita säkeitä, joita luettiin ja siteerattiin, vaikka uskonoppiineet niitä paheksuivatkin. Nykyään nämä keskiajalla suvaitut runosäkeet usein ”siivotaan” arabimaissa julkaistavista runokokoelmien editioista.

Kirjan toinen luku on ongelmallinen. Se käsittelee arabimaailmassa vallitsevaa legitimitteettihyjöitä ennen kaikkea Egyptin hallitsijan Nasserin uran kautta. Maaloufin ydinajatuksen voi tiivistää kahteen virkkeeseen: Nasserin jälkeen arabimaailmassa ei ole ollut ketään hallitsijaa, jolla olisi ollut kansan vankkumaton tuki. Nasser olisi voinut ryhtyä suuriin harppauksiin kohti modernia avointa yhteiskuntaa, mitä hän ei tehnyt, kuten tiedetään. (Tulevaisuus näyttää, koska on Egyptin seuraava hallitsija ja onko hänellä kansan silmissä riittävästi legitimitteettiä tarvittaviin uudistuksiin.) On jokseenkin käsittelemätöntä, että Maalouf käyttää Nasserin käsittelyyn viitisenkymmentä sivua, varsinkin kun Nasser on 1900-luvun Lähi-idän historian tunnetuimpia ja tutkituimpia hahmoja ja Maaloufin tyytyttyä tutun tiedon kierrättämiseen.

Teoksen tärkeintä antia on sen kolmas luku, jossa Maalouf esittää ratkaisuja ongelmiin, joista hän ja varmasti moni muu on huolissaan. Maaloufin huomio, että siinä missä ns. kovat tieteet ovat kehittyneet huikkein loikkauksin, ihmiskunnan eettinen ajattelu ei ole pystynyt kehittymään samassa vauhdissa, on oivaltava. Ihminen on onnistunut luomaan aseita, joilla pystyy

tuhoamaan koko maailman, mutta ei vielä ajattelua, joka pyrkisi estämään sotien syntyä tai ainakin määrittämään voimankäytön ehdot konfliktitilanteissa.

Maalouf peräänkuuluttaa globaalia ajattelua, joka painottaa jokaisen ihmisen yksilöllisyyttä monoliittisten kulttuureiden sijaan. Hänen mukaansa on välttämätöntä, että maailma siirtyy kohti yhteisiä, kaikkien hyväksymiä arvoja. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kulttuureiden pitää menettää ominaispiirteensä, päinvastoin. Maalouf pitää kulttuurien välisessä vuoropuhelussa tärkeänä hienovaraista ja syvällistä tutustumista muihin kulttuureihin. Parhaiten tämä onnistuu hänen mukaansa taiteen, erityisesti kirjallisuuden kautta. ”Kansan sisin on sen kirjallisuudessa” (s. 129). Eri kieliryhmien kirjallisuutta pitäisi kääntää ja lukea laajasti, mikä johtaisi Maaloufin mukaan kulttuurien väliseen lähentymiseen ja arvostukseen. Kulttuuri tarkoittaa hänelle nimenomaan tieteitä ja taiteita, ei esimerkiksi epätasa-arvoa, pakkoaviolittoja, rasismia, nepotismia, korruptiota ja niin edelleen – näitä kulttuurin piirteitä Maaloufin mukaan ei pidä eikä saa suvaita. Voisi kuitenkin väittää, että kulttuurien välisen erimielisyyden selvittäjänä kirjallisuus on liian yksinkertainen ratkaisu. Lisäksi on kyseenalaista, heijasteleeko kirjallisuus kansan syvien rivien tunteita, sillä kirjailijat ovat älymystön edustajana usein etäällä valtavirrasta. Tarkoitukseni ei ole tyrmätä Maaloufin ehdotusta – kaikessa yksinkertaisuudessa se on kannatettava.

Teoksessa on kuitenkin kohtia, joita ei voi jättää kritisoimatta. Mainittakoon tässä niistä muutama. Teosta vaivaa yleistäminen. Ta-

vallaan se on varmasti tietoinen valinta – on pakko yleistää, jotta mistään voitaisiin sanoa mitään. Kuitenkin Maalouf menee asioiden yksinkertaistamisessa liiallisuusiin esimerkiksi niissä kohdissa, joissa ”länsi” tarkoittaa yhtä aikaa niin Yhdysvaltoja, EU:ta kuin kolonialismin ajan länsivaltoja. (Tämä pätee tietysti, *mutatis mutandis*, myös kohtiin, joissa Maalouf puhuu ”idästä” tai ”etelän maista”).

Toisaalla esiintyy outo ajatus siitä, että Kiinan ja muiden ”kolmannen maailman” valtioiden vaurastuminen voisi aiheuttaa jonkinlaisen kuolemaniskun lännen vauraudelle. En ymmärrä väitettä, sillä ei ole havaittavissa perusteita sille, että esimerkiksi Kiinan vaurastuminen vahingoittaisi Euroopan taloutta – poliittista painoarvoa se saattaa toki huojuttaa. Joka tapauksessa tuntuu, että teos olisi antoisampi ilman monia sivupolkuja, joille Maalouf lähtee suin päin. Rohkea kustannustoi-
mittaja olisi ollut paikallaan.

Viimeaikaista arabimaailman mullistuksia ja kumouksia ajatellen on muuten kiinnostavaa, kuinka Maalouf korostaa internetin ja muiden viestinnän apuvälineiden merkitystä:

Ne ovat kaikkialla luoneet ihmisten välille suoria yhteyksiä, poistaneet etäisyydet ja reaktiivivee-
teet, laajentaneet tapahtumien vaikutuksia ja kiihdyttäneet niitä siten entisestään. Tämä selittää sen, että merkittävät mullistukset, joiden leviäminen olisi entisaikoina vienyt vuosikymmeniä, tapahtuvat nykyään muutamassa vuodessa ja joskus jopa kuukaudessa (s. 59).

Lotta Toivasen käännös on sujuvaa suomea, jota on ilo lukea.

Kirjoittaja on projektitutkija Helsingin yliopiston Maailman kulttuurien laitoksella.